

*Дибкова Людмила Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри інформатики
Державного вищого навчального закладу
«Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»*

В умовах переходу до нової моделі системи освіти, яка відповідає вимогам глобалізованої економіки та інформаційного суспільства і спрямована на підготовку висококомпетентних фахівців, актуалізується питання дослідження управління якістю освіти. Управління виконується через моніторинг якості освіти, що включає розробку стандартів та їх індикаторів; створення критеріїв визначення досягнення певного рівня стандартів; накопичення та аналіз даних; оцінювання результатів; розробка відповідних рекомендацій. При цьому процес оцінювання отриманих навчальних результатів як один із системоутворюючих чинників якісної освіти через ефективний зворотній зв'язок має забезпечити неперервність процесу удосконалення організації та проведення навчального процесу.

Метою статті є дослідження процесу управління оцінюванням навчальних результатів, проведення структурування та аналізу його компонентів.

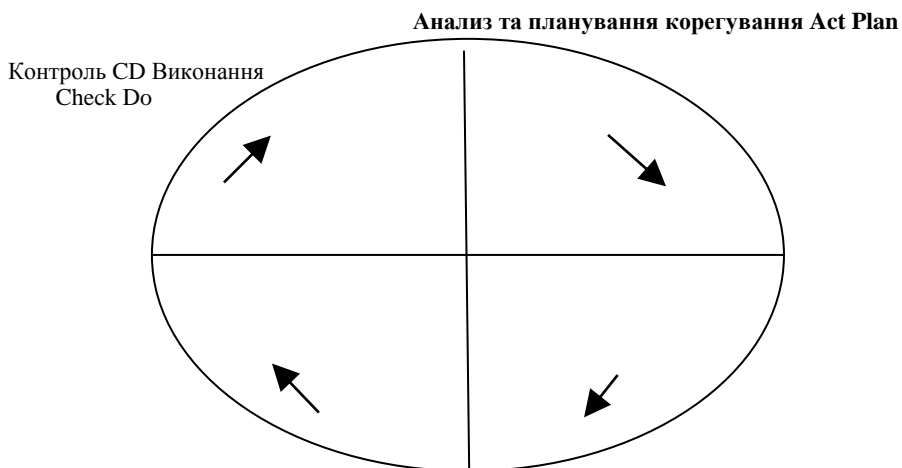

Рис. 1. Цикл Демінга в управлінні якістю (цикл PDCA)

Аналізуючи питання управління якістю освіти, В. О. Болотов зазначає, що «процес організації систем управління якістю із матеріального виробництва успішно розповсюджується у сферу культури, науки та освіти. Окреслилася тенденція застосування ідеології управління якістю до освітнього процесу» [1, с.31]. Як приклад, автор наводить алгоритм забезпечення якості товарів та послуг із теорії менеджменту, представлений циклом Демінга або циклом PDCA (рис. 1), який можна застосувати і в освітній діяльності.

Цей алгоритм складається з чотирьох етапів, які неперервно слідують один за одним та повторюються у процесі будь-якої діяльності із забезпечення якості: **P** — планування послуг на базі вибору відповідних цілей, **D** — **реалізація через визначені методи та засоби**; **C** — **забезпечення ефективності через перевірку дій**; **A** — аналіз та корегування дій. Аналогічні дії необхідні і в освітній діяльності для отримання високих навчальних результатів.

На важливій ролі процесу управління оцінюванням результатів навчання наголошує і А. В. Хуторської: «Вимірювання та оцінка успіхів у навчанні потребує аналізу питання про те, що підлягає виміру, а також питання про критерії, показники, шкали, одиниці та інструменти вимірювання. Від того, які результати і в якій формі будуть контролюватися, залежить побудова всього навчального процесу. Вчитель-професіонал завжди заздалегідь визначає ті контрольні орієнтири, що будуть пропонуватися учням після вивченого ними кожного розділу або теми курсу. Такими орієнтирами є конкретні предметні знання, вміння, навички, засвоєні способи діяльності, розвинуті здібності, результати творчої діяльності.» [6, с.461].

Існують два основних рівня управління у вищому навчальному закладі: керівництво (ректорат, декани факультетів, завідувачі кафедрами) та викладачі. Розглянемо, які ж компоненти мають бути на кожному рівні для забезпечення проведення об'єктивного оцінювання навчальних результатів.

1. Перший рівень управління: керівництво ВНЗ ⇔ викладачі/співробітники. Тут головна мета – проектування загальних підходів до оцінювання:

- інформаційно-методичне забезпечення навчального процесу – наявність підручників, навчальних посібників, навчально-методичних матеріалів у паперовому і електронному вигляді, програмне забезпечення (в т. ч. узгоджені тестові програми), що сприяють ефективному проведенню оцінювання навчальних результатів;

- структурування етапів оцінювання: поточне (лекційний матеріал; семінарські, практичні, лабораторні заняття, самостійна робота), підсумкове (залік, іспит). Виокремлення об'єктів оцінювання на кожному етапі: наприклад, поточне оцінювання проводиться за результатами відповідей студентів на заняттях, захисту їх самостійних або лабораторних робіт; враховує активність, попередню підготовленість до заняття тощо. При проведенні іспиту визначається кількість питань в екзаменаційному білеті, максимальну кількість балів за правильну відповідь та мінімальну кількість балів, яка вважається задовільною оцінкою результату іспиту;

- проектування єдиних стандартів до проведення оцінювання. При запровадженні у ВНЗ кредитно-модульної системи – визначається відсоткове відношення ваги кожного із етапів (наприклад, 50 балів за результати поточного оцінювання та 50 балів – підсумкове). Якщо дисципліна вивчається протягом 2-х і більше семестрів із підсумковим контролем у формі іспиту, то потрібно чітко визначити як розраховується підсумок (наприклад, середній бал за результатами поточної успішності в усіх семестрах, в яких вивчалася дисципліна, та результати іспиту);

- розробка журналів єдиної форми для фіксації успішності студентів академічної групи протягом семестру. Вони можуть бути представлені як у паперовому так і у електронному вигляді. Додатком до журналу є інструкція для роботи

із ним, наприклад, електронний журнал відкритий для редагування лише певний проміжок часу (7 днів від поточної дати);

- створення відомостей навчальної успішності єдиної форми для проведення підсумкового оцінювання навчальних результатів із інструкцією по їх заповненню для викладачів; у кредитно-модульній формі навчання – додається таблиця для переведення даних 100-бальної шкали оцінювання у 4-х бальну та шкалу за системою ECTS;
- розробка вищезазначених стандартів окремо для студентів денної, заочної, вечірньої та дистанційної форм навчання;
- проектування форм для проведення аналізу отриманих навчальних результатів – таблиць, звітів, аналітичних довідок, які подаються для заповнення в деканати та на кафедри і повертаються на рівень керівництва; на основі результатів аналізу вироблення рекомендацій для корегування навчального процесу в подальшому;
- взаємодія із зовнішнім середовищем (моніторинг працевлаштування випускників; дослідження ринку праці; зустрічі з роботодавцями, прогнозування соціокультурних та економічних тенденцій тощо);
- забезпечення повної інформованості учасників навчального процесу (викладачів, співробітників, студентів) щодо стратегії проведення оцінювання. Вказівки, інструкції, розпорядження тощо надаються у письмовому вигляді і доводяться до відома усіх зацікавлених сторін. Розвиток інформаційних технологій значно спрощує цю важливу задачу: це може бути Web-сайт університету, розсилки e-mail для попередньо сформованих груп користувачів глобальної мережі Internet тощо.

2. Другий рівень управління: викладачі ↔ студенти. Відповідно до затверджених керівництвом ВНЗ стандартів оцінювання на рівні кафедри:

- відбувається підготовка навчально-методичного забезпечення (підручники, навчальні посібники, навчально-методичні матеріали у паперовому і електронному вигляді);
- розробляються робочі програми по кожній навчальній дисципліні, які структурують навчальний матеріал в розрізі лекцій, практичних, семінарських занять, питань для самостійного опрацювання. Окрім цього, для проведення ефективного оцінювання виокремлюються навчальні блоки або окремі питання, рівень засвоєння яких і оцінюється;
- на основі навчального матеріалу, який винесено для оцінювання, відбираються відповідні методи та розробляються засоби для проведення оцінювання: контрольні питання та завдання, тести, реферати, курсові проекти, тренінги тощо; розробляються завдання для виміру попереднього рівня підготовленості студентів до вивчення дисципліни;
- для підсумкового контролю створюється перелік питань, які виносяться на іспит (залік), розробляються екзаменаційні білети, що включають комплексні навчальні завдання навчальної дисципліни, які потребують інтеграції знань та вмінь кількох тем;
- у рамках кожного із визначених засобів перевірки рівня знань розробляються чіткі критерії оцінювання;
- проектуються методи та засоби для проведення аналізу отриманих навчальних результатів після вивчення дисципліни;
- затверджені навчальні програми, комплекси завдань для проведення контрольних робіт, критерії оцінювання, зразки екзаменаційних білетів та завдань доводяться до відома студентів у письмовому (або електронному) вигляді на початку вивчення дисципліни.

Структурування компонентів оцінювання зrealізовано і у вищих навчальних закладах США. Як зазначено у введеному І. М. Зварич дослідженні, «викладачі ознайомлюють студентів із вимогами до оцінювання контрольних і курсових робіт, оскільки підсумкове оцінювання знань студентів дуже рідко складається із отримання однієї оцінки за курсову роботу, або на екзамені. Як правило, викладачі вищих навчальних закладів США дотримуються комбінованого підходу до процесу оцінювання, тому оцінки знань студентів мають складові, які враховують у певних відсотках: робота студентів на заняттях навчального процесу; ступінь підготовленості до заняття і оцінки за контрольні роботи; екзамен у середині семестру; підсумковий екзамен; підсумкова курсова робота. Оцінювання студентів США за допомогою комбінованого підходу має певні розбіжності, оскільки у кожного викладача своя система, яка виражає, на його думку, найсуттєвіші складові в опануванні навчального предмета та визначенні якісного рівня знань» [2, с. 81].

Таким чином, можна виокремити такі етапи процесу управління оцінюванням отриманих навчальних результатів:

- постановка чітких цілей, визначення критеріїв їх досягнення у певних часових інтервалах;
- формулювання задач залежно від цілі;
- планування організації виконання (делегування повноважень, стимулювання; координація) – розробка стратегії;
- проектування змісту, методів засобів та форм навчальної діяльності;
- реалізація розробленої стратегії;
- контроль за перебігом процесу навчання та оцінювання отриманих результатів;
- аналіз та корегування.

Успішність досягнення поставлених цілей безпосередньо залежить від стану проміжних етапів, саме тому потрібно мати чітке уявлення про їх функціональну роль у загальній структурі контролю та інформаційне забезпечення для кожного етапу.

Важливо підкреслити, що виокремлені етапи управління оцінюванням навчальних результатів пов'язані між собою через процеси комунікації та інформаційну забезпеченість всіх учасників навчального процесу. Аналогічної думки і Е. В. Лузік, яка стверджує, що одним із системоутворюючих факторів управлінської діяльності в освітньому процесі є «комунікативний компонент, що включає в себе стиль взаємин педагога і студента (психолого-педагогічне спілкування) як перший рівень управління; керівника вищого навчального закладу і викладача як другий рівень управління (професійне спілкування)» [3].

На важливість комунікативного компонента в освітній діяльності вказує і Дж. О'Коннор: «Що заважає нам навчатися? Однією з причин є те, що ми концентруємося на одній частині контуру зворотного зв'язку і ігноруємо інші. Необхідно, щоб вчитель і учень знаходилися у постійній взаємодії, яка утворює продуктивну петлю зворотного зв'язку. Успіх приходить тоді, коли вчитель та учень одночасно вчать і вчаться» [4, с. 140].

В умовах, коли викладач може самостійно обирати форми та методи проведення занять, впроваджувати власні інноваційні розробки у навчальний процес, особливого значення набуває процес ділового спілкування між викладачами. За умови якісної організації цього процесу відбувається обмін досвідом, аналіз представлених ідей та проектів, їх практичного втілення у навчальний процес, що спонукає до професійного розвитку кожного викладача, підвищує його педагогічну компетентність і, нарешті, збагачує навчальний процес в цілому, що призводить до збільшення його результативності.

Вважаємо, що впровадженню у навчальний процес інноваційних педагогічних розробок повинно передувати їх широке обговорення викладачами (безпосередніми виконавцями) при наданні їм можливості вносити свої пропозиції,

критичні зауваження. Таким чином, кожний викладач стає співавтором новітньої ідеї і, відповідно, прихильником її якісної реалізації.

Специфічність управління у ВНЗ полягає в тому, що, окрім досягнення суто навчальних цілей, необхідно враховувати і розвиток особистості студента. Важливо розуміти, чого прагнуть студенти, що очікують від вивчення даної дисципліни, усвідомити їх ставлення до організації навчального процесу, виявити аспекти, які вони вважають позитивними (негативними). Для цього у процесі спілкування із студентами ми задаємо їм такі питання:

- які головні задачі вони ставлять перед собою під час навчання?
- щоб вони змінили, якби були керівниками ВНЗ?

Залучення студентів до обговорення питань організації навчальної роботи, врахування побажань та пропозицій збільшує їх мотивацію та зацікавленість у отриманні більш високих результатів навчальної діяльності. Цю ж думку підкреслює і Дж. О'Коннор: «У своїй основі навчання – це петля зворотного зв'язку. Ви навчаєтесь ради того, щоб зменшити розрив між тим, що є і тим, що хотілося б мати. Ми вчимося набагато успішніше, коли нам подобається сам процес» [4, с. 131]. При проведенні навчальних занять ми залуцаємо студентів до складання аналітичних звітів про проведену роботу (на практичному занятті або при виконанні самостійної роботи), що є важливою формою зворотного зв'язку та спонукає студентів до співучасті. Така аналітична робота може містити виокремлені ними труднощі при виконанні завдань та засоби для їх подолання, критичні зауваження та пропозиції щодо організації навчального процесу.

Систематичний зворотній зв'язок у процесі оцінювання навчальних результатів потребує вирішення двох проблем:

- визначення змісту зворотного зв'язку – виокремлення сукупності показників навченості на базі поставлених цілей навчання. Оцінюванню підлягають незалежні характеристики, певні значення яких і дозволять зробити висновок про успішність перебігу навчального процесу;

- визначення частоти зворотного зв'язку. Вчасне отримання керівництвом/викладачем інформації за каналами зворотного зв'язку дозволяє швидко відреагувати на ті чи інші проблеми, розробити корегувальні дії та їх зреалізувати. Як зазначає Дж. О'Коннор, «Ми навчаємося на досвіді завдяки тому, що встановлюємо зв'язок між причиною та наслідком. При цьому важливо враховувати можливу затримку в часі. Якщо результат з'являється із запізненням, може здатися, що наслідки не настали. Особливо це стосується проведення оцінювання навчальних результатів» [4, с. 70].

При проведенні дослідження серед викладачів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (48 респондентів) ми отримали такі результати: 35 % викладачів вважають, що контроль потрібно проводити на кожному занятті; 50 % - один раз на кілька занять; 15 % - контроль проводять в кінці вивчення теми (розділу). Ми вважаємо, що контроль повинен відбуватися якнайчастіше, тут діє принцип «Те, що оцінюється, – те і виконується». На кожному занятті виконуються різні види навчальної роботи (повторення попереднього матеріалу, пояснення нового, творчі аналітичні завдання, підсумкові висновки та ін.), тому проведення коротких опитувань (тестів, аналізу) дозволяє викладачу отримати реальну картину перебігу навчального процесу (включеність студентів, їх роботоздатність на поточний час, мотивація до якісного виконання завдання).

Викладач у процесі контролю результативності навчального процесу:

- визначає структуру діяльності, виокремлює логічні компоненти;
- проводить моніторинг засвоєння виокремлених компонентів структури навчального блоку;
- актуалізує увагу студентів на головних компонентах, які є значущими у навчальному процесі;
- співвідносить індивідуальні якості кожного студента із поставленими конкретними завданнями;
- своєчасно виявляє недоліки у спроектованій структурі та вчасно вносить корективи.

Об'єктивне та адекватне (відповідно попередньо запланованим результатам) оцінювання результатів навчання забезпечує управління навчальним процесом.

Аналіз об'єкту проектування (навчального процесу) проводиться через структурування, виокремлення компонентів і визначення зв'язків між ними. Чим складніший об'єкт проектування, тим ширший аналіз проводиться. Важливим є вибір системоутворюючого компоненту – такого, який би об'єднав всі частини у цілісне утворення і водночас був би самостійною одиницею структури. Вважаємо, що саме процес оцінювання навчальних результатів і є таким компонентом.

Таким чином, важливим є не тільки отримання позитивних кінцевих результатів навчання, а й проведення постійного моніторингу всіх компонентів навчального процесу. Узагальнюючи, можна виокремити такі етапи процесу управління оцінювання навчальних результатів: визначення початкового стану процесу, яким управляють; розробка програми моніторингу, що передбачає оцінювання проміжних результатів. Для цього необхідне інформаційне забезпечення, відповідне для кожного етапу, яке надає чітке уявлення про роль і місце кожного проміжного етапу; забезпечення постійного отримання інформації про поточний стан навчального процесу – стійкий зворотній зв'язок. Зміст такого зв'язку складається із сукупності певних показників, що підлягають вимірюванню і надають об'єктивну інформацію; аналіз інформації, яка надходить, та проектування дій та засобів для корегування.

У роботі [5] представлена система критеріїв, за якими визначається якість підготовки спеціаліста:

- навченість (оцінка знань нормативних, загальнонаукових дисциплін та професійних дисциплін, правова грамотність);

- уміння (оцінка системної діяльності: уміння працювати на системному рівні вдосконалювати та здійснювати моніторинг), оцінка уміння розподілу ресурсів (часу, кадрів, матеріалу, грошей), оцінка уміння працювати з інформацією (інтерпретувати та передавати, використовувати комп'ютерну і офісну техніку), творче мислення, здатність до передбачення, пошуку нових рішень, участь у науковій роботі;

- навички (оцінка базових навичок (говорити, писати, читати, слухати, рахувати), навичок міжособистісного спілкування (робота в командах, навчання інших, ведення переговорів, здатність до лідерства), оцінка професійних навичок);

- особистісні якості (оцінка відповідальності, самоорганізованості, самоуправління, комунікабельності, рішучості, самостійності, твердості характеру, здорового способу життя, участі у культурних, спортивних та інших масових заходах);

- підготовка абітурієнта (навченість, уміння, навички, особистісні якості);

- задоволення роботодавця (навченість, уміння, навички, особистісні якості) [5, с. 9].

Таким чином, сучасні педагогічні технології можуть забезпечити високу якість і рівень підготовки майбутніх фахівців за наявності спроектованого і запровадженого процесу управління оцінюванням навчальних результатів, який дозволить діагностувати та спрогнозувати якість освіти.

Резюме. В статті розглядається один из наиболее важных аспектов организации учебного процесса – управление оценением результатов учебной деятельности студентов ВУЗов. Проанализированы основные этапы, определены компоненты, которые разрабатываются на каждом уровне. **Ключевые слова:** управление учебным процессом,

оценивание учебных результатов, структурирование этапов оценивания, обратная связь в обучении.

Resume. This article discusses one of the most important aspects of modern education – control study evaluating the results of the university students. It has been proved importance of the previous stages for educational planning results. It has been analyzed the main stages, defined components that are being developed at each level. **Keywords:** process evaluation of educational results, planning of educational results, self-effectiveness.

Література

1. Болотов В. А. Системы оценки качества образования: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений, получающих образование по пед. направлениям и специальностям / В. А. Болотов, Н. Ф. Ефремова. – Москва: Университетская книга: Логос, 2007. – 190 с.

2. Зварич І. М. Педагогічні засади оцінювання знань студентів у вищих навчальних закладах США: монографія / І. М. Зварич. – Київ: Фенікс, 2008. – 206 с.

3. Лузік Е. В. Інтегративно-діяльнісний підхід як методологічна основа управлінської діяльності освітнім процесом у вищих технічних навчальних закладах // Вища освіта України. – № 1, 2009. – с. 113-118

4. О'Коннор Дж. Искусство системного мышления: Необходимые знания о системах и творческом подходе к решению проблем: Пер. с англ. – 3-е изд. – М.: Альпина Паблишерз, 2009. – 254 с.

5. Система якості вищих навчальних закладів: теорія і практика: [монографія] / О. І. Волков [та ін.]; Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. - Київ: Наукова думка, 2006. – 301 с.

6. Хуторской А. В. Современная дидактика: [учеб. пособие] / А. В. Хуторской. – Изд. 2-е, перераб. – Москва: Высшая школа, 2007. – 638 с.